

O ZGODOVINSKEM IN ARHITEKTONSKEM RAZVOJU TARTINIJEVEGA TRGA V PIRANU

BREDA KOVIČ IN MIROSLAV PAHO²

UVOD

Razlogov za pisanje pričujoče razprave je bilo več. Predvsem je italijanska literatura o Piranu Tartinijev trg popolnoma zanemarlila. Razen bežnih opisov nekaterih hiš, kot n. pr. »benečanke« in občinske palače, stebrov za zastave in nekaj besed o pristanišču, ni ničesar napisanega. Nikjer v literaturi niso zabeležene spremembe zadnjih sto petdeset let, čeprav so bile takšne, da so ta predel mesta spremenile v upravno, prometno in trgovsko središče. V zadnjih desetletjih ima v našem mestu vedno večjo vlogo tudi turizem. Iz katerekoli strani pridemo v Piran, nas pot nujno pripelje na Tartinijev trg. Tega si vsakdo najprej ogleda in najbolj vtisne v spomin. Po drugi strani je najdba številnih virov, ki jih italijanska historiografija ni upoštevala, dala zgodovinskemu opisu novo pobudo. In končno so se oblastni in upravni organi, društva in gospodarska podjetja lotili v preteklem letu obnavljanja prvih zgradb na Tartinijevem trgu. Zaradi njegovega osrednjega položaja, predvsem pa zaradi zgodovinskih arhitektur, ki so vključene v venec stavb okoli trga, je jasno, da morajo biti vsa dela na fasadah zgodovinskemu okolju primerno in tehnično pravilno izvršena. Da pa bi bilo mogoče kronistično jasno beležiti spremembe, ki jih terjajo nove potrebe, je najprej treba vedeti, kakšno je bilo stanje pred temi spremembami, ki jih mora kronist beležiti.

Poleg tega Tartinijev trg naravnost sili, da bi ga uredili. Za dobro ureditev pa je potreben podroben študij, ki naj upošteva vse možne elemente, te pa lahko nudijo zgodovinarji, umetnostni zgodovinarji, arhitekti itd. Toda za takšno delo je treba obdelati gradivo, ki ga nudijo arhivi in spomeniki. Zato ne bo odveč, če poskušamo podati dostopni del tega gradiva v obliki opisa o nastanku in razvoju Tartinijevega trga, najvažnejših objektov na njem, ter s tem skromno prispevati k osvetlitvi spomeniške problematike mestnega središča. Ni namen tega opisa podajati tehnične rešitve in predloge. To je delo sposobnih arhitektov, ki imajo smisel za zgodovinske arhitekture in stare urbanistične enote. Arhitekti se pa morajo nujno držati veljavnih konservatorskih načel. Ker bi opis nastanka in razvoja trga ter umetnostnozgodovinska opredelitev njegovih arhitektur to delo dokaj olajšala, predvsem pa, ker tak opis v resnici manjka, naj

bo pričujoča razprava uvod v širše razglabljanje, ki naj bi zajemalo vso problematiko današnjega mestnega središča v Piranu.

KRATEK RAZVOJ MESTA

Mesto Piran je nastalo v petih razvojnih fazah. Zahodni, najstarejši del, Punta imenovan, je nastal na rtiču. Bil je že v VII. stoletju obzidan. Center tega dela je bil na sedanjem Prvomajskem trgu, kjer je še v XIII. stoletju stala občinska palača. Drugi, sedanjí osrednji del mesta je začel nastajati konec XIII. stoletja, kmalu po beneški okupaciji občine. Ta del mesta je nastal okoli notranjega zaliva oziroma pristanišča, ob sedanji ulici IX. Korpusa, ob Bolniškem kolovozu, Rožmanovi ulici in delno ob Ulici Svobode. Imenovali so ga Poljska vrata (Porta campo), kar dokazuje, da je bil do tedaj še nezazidan, ker je nastal izven vrat tega imena. Obzidali so ga leta 1452, o čemer priča kamenita napisna plošča na ohranjenem delu severnega obzidja ne daleč od župnišča. Zvezo s svojo okolico je imel tedaj Piran po prvih Vratih v Rašpor.

Tretji, jugozahodni predel mesta je nastal po letu 1452 in je bil obzidan med leti 1475 in 1534, ko je nastalo sedanje mestno obzidje. Ta del mesta so imenovali Marciana.

Četrty mestni predel, imenovan Borgo, je nastal med XVI. in XVIII. stoletjem ob sedanji Tomšičevi, Marksovi, Marušičevi, Aškerčevi ulici ter ob Gradnikovem trgu vse do griča Mogorona. V tem času je obzidje izgubilo svojo obrambno funkcijo, zato je ves ta predel ostal neobzidan.

Peti mestni predel je nastal v avstrijskem času na morskem nasipu vzdolž obale od sedanjega notranjega pristanišča do tovarne mila Jadranka na cesti za Portorož.

Tak je po vsej priliki zazidalni razvoj našega mesta. Vendar v piranski historiografiji često naletimo na teorijo, ki govori o tem, da sta se v XV. stoletju vključila v novo obzidje (1475) mesto Piran, t. j. sedanja Punta in starorimsko naselje Marciana ob jugovzhodni obali. Ta teorija je težko sprejemljiva. Predvsem bi njeno sprejetje pomenilo zanikati mestu ves teritorialni razvoj med VII. in XIX. stoletjem. Po drugi strani pa so vsa povojna sondiranja na krajih, kjer bi naj nekoč stalo naselje Marciana, dala povsem negativne rezultate.

Logično je, da je prvotno naselje stalo na rtiču in da se je širilo od notranjega zaliva

v smeri proti odprtemu morju. Vsekakor je bil v VII. stoletju n. e. obzidan samo ta del današnjega mesta. V pisanih virih ni govora o Marciani kot naselju, čeprav je enkrat imenovan patriarh Marcian, ki naj bi bil rojen v Piranu. Kako se je staro mestno jedro razvijalo v svoji notranjosti, lahko samo ugibamo. Vemo, da je imelo štiri mestna vrata, od katerih so samo ena vodila na kopno (Porta campo ali Poljska vrata), druga tri vrata pa na morje. Vemo tudi, da so v notranjosti tega predela najkasneje v XIII. stoletju sezidali utrdbo, imenovano grad. Tu je imel svojo rezidenco oglejski gastald. Ko je prešlo mesto na komunalno upravo, je imelo, kot rečeno, občinsko hišo na Prvomajskem trgu, katerega so še pred nedavnim imenovali Stari trg. To je vse, kar se da z gotovostjo reči o notranjosti stare Punte. Ugotovljeno je, da je tedanje kopno obzidje potekalo v smeri severovzhod - jugozahod s podnožja cerkvenega griča do sedanjih Osrednjih vrat.

Če izvzamemo cerkev sv. Petra, ki je stala že leta 1272,¹ so šele Benetke začele s prvimi gradnjami izven starega obzidja. Arhivski viri nam poročajo o mestni četrti Porta campo šele v XIV. stoletju. To je namreč mestna četrt, ki je s severne strani obkrožala notranje pristanišče. Šele kasneje je nastala mestna četrt, ki je zaprla pristanišče z južne strani. Najstarejše stavbe tega mestnega predela segajo v začetek XV. stoletja. V drugi polovici XV. stoletja so ves novi del obzidali. To se je zgodilo predvsem zaradi turške nevarnosti.² Izven obzidja, ki se je zaključilo pri mestnih vratih Marciana, se je Piran razvijal v drugi polovici XVI. in v XVII. stoletju. To je bil četrti mestni predel, ki razen skladišča soli ni imel starejših stavb. Šele Avstrija je v Piranu gradila peti mestni predel na nasipih, ki so delno nastali ob obali zaradi razširjenja kopnega po nanosih, deloma pa bili umetno narejeni v XIX. stoletju.³

Ker nas pa vse to trenutno le delno zanimala, se obrnimo sedaj na historično ozadje, ki je prisililo Benetke, da so pričele zidati izven starega obzidja. Benetke so našle Piran v notranjih razprtijah. Trinajsto stoletje pomeni za Piran stoletje notranjih strankarskih bojev zaradi politične nestabilnosti, ki je tedaj vladala v Istri nasploh. Boji med Benetkami in oglejskim patriarhom so povzročili politični razcep tudi v Piranu. Tu sta nastali beneška in patriarhova stranka, ki sta bili v stalnih medsebojnih bojih za oblast. Iz kompromisnih elementov obeh je nastala avtonomistična stranka, kateri se je posrečilo omejiti tako patriarhove kot beneške

pravice in postaviti oblast na osnovo komunalne ureditve.⁴ Motili bi se, če bi mislili, da je bil poslej mir, kajti prvi beneški potestati poročajo o notranjih strankah in štatu iz leta 1307 prepovedujejo uporabljati notranje utrdbe za strankarske boje.⁵ Benetke so se hotele postaviti nad stranke in čimbolj osredotočiti oblast v svojih rokah. Zato je nastala tudi misel o gradnji nove občinske palače izven obzidja.

NASTANEK PRVIH PALAČ

Občina — historiat in funkcija: Temeljni kamen občinski palači je položil potestat Matteo Manolesso 7. marca 1291. O tem nam poroča kamenita napisna plošča v veži sedanje občine. Kandler je najbrž od tod prevzel svojo notico v delu »Fasti profani« k istemu letu.⁶ O zidavi palače poroča register plačil, kjer je tedanji blagajnik zapisoval izplačila v zvezi z gradnjo.⁷ Seveda se gradnja ni končala v enem letu. 7. aprila 1307 je občina Piran kupila v Benetkah šestnajst macesnovih tramov in šest žaganih strešnih leg, ki jih je potrebovala pri gradnji občinske palače.⁸ 5. oktobra 1316 je beneški senat dovolil Piranu kupiti in odpeljati 10.000 strešnikov za kritje občinske palače.⁹ Morda so jo tako dolgo gradili zaradi pomanjkanja denarnih sredstev. Vsekakor pa so bila ta prva dela zaključena najkasneje do leta 1318. Palača pa ni bila tedaj popolnoma gotova, kajti leta 1367 imamo nova poročila o delih na občinski palači. Ohranjeni register izplačil iz tega leta nam navaja približno 50 zapisov o delavskih plačah za dela na tej stavbi. Naj navedemo primer: »Libras XIII., soldos II., parvos III ad magistro Jacobo Murario ideo quod laboravit ad palacium potestatis Pirani«. Kaj so delali na stavbi, tedaj ni znano. Morda je nastal občinski stolp, morda nadzidki, ki jih vidimo na Carpaccijevi sliki, morda pa je šlo za prve prezidave v notranjosti ali na fasadah. Sodimo, da so se tedaj pojavili na občinski palači prvi gotski elementi. V kasnejših stoletjih je bilo na fasado vzdanih okoli 10 napisnih plošč,¹⁰ ki so verjetno poročale o raznih restavracijah in prezidavah. Te plošče so sicer ohranjene, vendar so bili napisi izbrisani v dobi francoske okupacije na začetku XIX. stoletja.

O tem, kako je bila občinska stavba orientirana in čemu je služila, imamo tri poročila. Prvega nam je podal Kandler v časopisu *L'Istria* za leto 1852.¹¹ Po njem ga je prevzel Caprin¹² in končno Morteani.¹³ Kandler nam pove, da je bila glavna fasada orientirana na Poljski trg, ki je bil med palačo in log-

gio, to je na severovzhod. Jugovzhodna fasada je gledala proti notranjemu pristanišču, tretja proti Ribiškemu trgu, ki je bil na prostoru med občino in fonticumom. Četrto pročelje stavbe, to je severnozahodno, je bilo naslonjeno na staro mestno obzidje, ki je ločevalo Poljska vrata od Osrednjih. Kandler navaja naslednjo prostorsko razporeditev stavbe: v pritličju so bili prostori za skladišča in zapore ter prostor za pisarne. V zgornjem nadstropju je bila ob stopnišču manjša dvorana, poleg nje na desni in levi prostori za pisarne. Na sredi, verjetno z okni proti morju, dvorana Velikega sveta. Na Ribiški trg se je odpiral »liago« ali pokrita terasa. Morteani nam daje nekoliko izčrpnjše poročilo in navaja v I. nadstropju urade vicedominov in cenilcev, dvorano Velikega sveta, in stanovanje potestata. V pritličju navaja na eni strani urade občinskega glasnika in oskrbnika ter orožarno, na drugi strani pa zapore in stanovanje rabljev. Caprinov funkcionalni opis prostorov je enak Morteanijevemu.

Arhitektonski opis občinske palače: Najverodostojnejši vir o nastanku in zidavi stare občinske palače je še danes ohranjena kamnita napisna plošča, sedaj vzdana v veži nove občinske stavbe. Besedilo se glasi:

SIT TIBI CHRISTE DATA HAEC DOMUS INITIATA
PRESENTI DIE SEPTIMO INTROEUENTE MARCIO
AN M C C NONAGESIMO PRIMO
INDICTIONE IIII HEC DOMUS UTILITER FACTA
TEMPORE POTESTATIS VIRI NOBILITATIS
MATHEI MANOLESSI Q. FECIT HVNC LA-
PIDEM SCRIBI ET DE PRECEPTO EIVS
EGO PAVLVS NOIE SCRIBSI

(»Naj bo tebi, Kristus, podarjena ta hiša, ki se je začela graditi danes, 7. nastopajočega marca, leta 1291 v 4. indikciji. Ta hiša je bila koristno narejena, ko je bil potestat mož iz plemstva Matej Manolesso, ki je naročil, naj se napravi na tem kamnu napis in sem ga po njegovem ukazu jaz, Pavel po imenu, vklesal.« — Opomba: Matej Manolesso je v raznih letih svojega županovanja zgradil občinsko palačo, morda tudi del fontika in samostan ter cerkev sv. Frančiška.

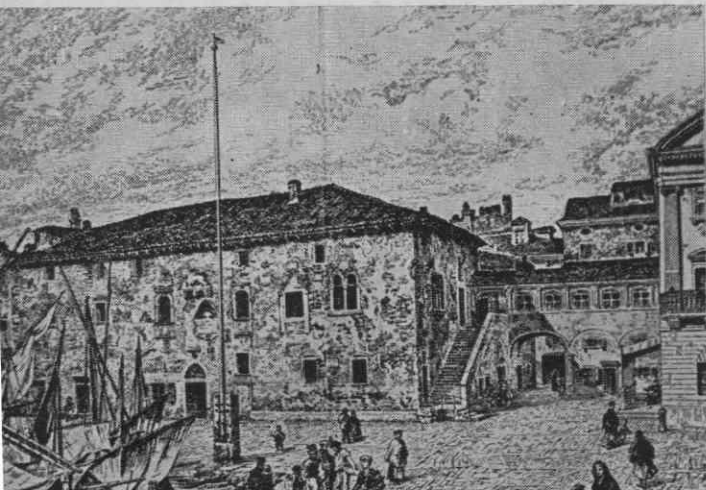
Pavel, ki je vklesal napis na občini, se nikjer drugje ne omenja)

Prvotno lice te stavbe nam ni niti pismeno niti kako drugače sporočeno. Ker je bila, kot pravi zgoraj citirani napis, gradnja začeta ob koncu XIII. stoletja, je morala stavba nositi pečat romanskega sloga. Kaj več o njeni prvotni obliki ni mogoče reči, kajti palača na žalost ne stoji več, prav gotovo pa so se morali ob njeni porušitvi v drugi polovici preteklega stoletja pokazati zanimivi in oprijemljivi detajli, iz katerih bi se dalo sklepati na njeno najstarejšo obliko.

Prva nam znana slika, ki v ozadju za glavno figuralno skupino med drugim prikazuje delni videz stare občinske palače, je platno slikarja Vettora Carpaccia iz leta 1519 (naročeno za cerkev sv. Frančiška in predstavlja »Mater božjo v družbi šestih svetnikov«). Kot je razvidno z omenjene slike, je bila občinska palača še na začetku XVI. stoletja okrašena s cinastimi nadzidki, podobno kot je to ohranjeno na koprski pretorski palači. Dobro je viden tudi mestni stolp, ki je bil, kot kaže slika, prislonjen ob levi vogal jugovzhodne fasade. V njegovem spodnjem delu je vidna celo gotska monofora.

Druga ohranjena slika, ki nam zelo dobro predstavlja staro občino in skoraj vse stavbe severovzhodne strani današnjega Tartinijevega trga, je litografija A. Tischbeina: »Mandracchio di Pirano« iz leta 1842. Na njej je skoraj v celoti vidna vzhodna fasada občinskega poslopja, ki je orientirana proti notranjemu pristanišču. Stavba je dvonadstropna, masivna, raztegnjena, mirno počivajoča kamnita gmota. Streha je krita s korci, prejšnjih cinastih nadzidkov ni več, ravno tako manjka mestni stolp. Nekako v srednji osi te fasade je vhod, ki ga tvori pokrit portik (vhodna lopa) na štirih stolpih. Trokapna streha portika — krita tudi s korci — se v višini prvega nadstropja naslanja na stavbo. V pritličju sta na desnem krilu stavbe še dve pravokotni vratni odprtini, prva večja, skozi katero se vidijo v nadstropje vodeče stopnice, druga manjša, ki imajo nad nadvratno preklado še pravokotno odprtino z železno kovano mrežo. Vhodna vrata pod portikom niso vidna na tej sliki. Ob vznožju stavbe je po vsej dolžini viden izstopajoč kamnit podstavek (zokelj), na katerem so posedali meščani in v prijetnem pogovoru opazovali živahno dogajanje v pristanišču.

Oksenske odprtine prvega in drugega nadstropja so kaj različne in se komaj drže ho-

Stara občinska palača po risbi G. De Franceschija

rizikalne osi, medtem ko pravilne vertikalne razporeditve sploh ni. V stilnem oblikovanju okenskih odprtih prvega nadstropja so dobro vidne različne prezidave, ki jih je palača doživljala skozi svoj nekajstoletni obstoj. Od desne proti levi si sledijo okna naslednjih oblik: prvi dve sta po obliki enaki, enostavno pravokotni s kamnitimi okvirji z majhnim napuščem na vrhu in konzolno okensko polico spodaj. Zapira ju železna kovana mreža in lesene polne polknice. Nad portikom sta dve okenski odprtini, ki pričata o prezidavah v času renesanse. Po obliki sta enaki, zgoraj polkrožno zaključeni, z dvema iz zidne površine izstopajočima pilastroma; pod okensko polico pa je pri obeh vidna pravokotna napisna plošča, ki prav gotovo poroča o tedanjih preureditvah na stavbi. Med obema ravnokar opisanima oknom je vidna v fasado poglobljena trikotna niša z neko poprsno plastiko. Tudi pod spodnjo stranico te niše je kamnita napisna plošča, plastično dekorirana.

V horizontalni smeri sledi sedaj lepa gotška monofora, na vrhu trolistno zaključena in z napisno ploščo pod okensko polico, ter končno bifora — lep renesančen arhitektonski element.

Vseh pet oken vrhnjega nadstropja je enostavne pravokotne oblike, se pa med seboj nekoliko razlikujejo po velikosti. Med tako opisanima horizontalnima vrstama okenskih odprtih je nekoliko iz osi stavbe vidna plastika krilatega leva, simbola beneške republike. Stoji na kamniti konzolni plošči. Na fasadi je raztresenih še nekaj napisnih plošč in heraldičnih znakov, verjetno piranskih potestatov, ki so bili soudeleženi pri raznih prezidavah palače.

Vsi ti po obliki različni arhitektonski elementi ustvarjajo na sicer strogi fasadi videz nemira in razgibanosti, kar je vključevalo palačo v pester in slikovit ambient piranskega mandrača.

Kot verodostojen vir o podobi občinske stavbe iz srede XIX. stoletja nam je ohranjena fotografija, ki jo je izdelal Alfredo Pettener. Čigar potomci so še do nedavnega imeli svoj atelje v Piranu.

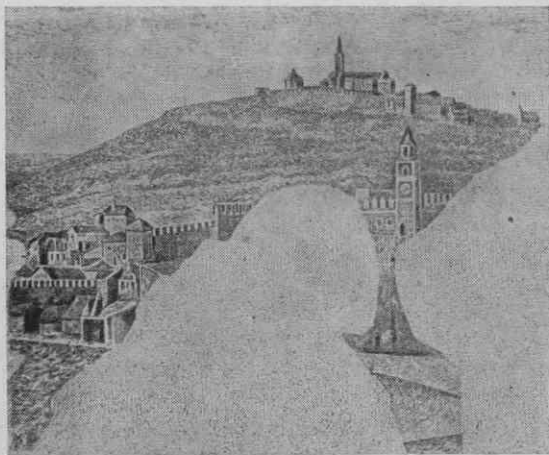
Tudi ta fotografija nam prikazuje jugovzhodno fasado, toda iz takega stava, da je vidna tudi severna, po svoji funkciji glavna fasada. Od prejšnjega opisa se na jugovzhodni fasadi ni nič izpremenilo, zato ga tudi ne bomo ponavljali. Edina razlika je v tem, da je tu odstranjena pokrita vhodna lopa in so zato na fotografiji dobro vidna vhodna vrata. So pravokotna ter nad vratno preklado trikotno zaključena. Če bi bilo v

tem polju kaj upodobljeno s fotografije, ni mogoče ugotoviti.

Na severno fasado je prislonjeno zunanje kamnito stopnišče z zidano ograjo, ki je vodilo v gornje nadstropje. Ta fasada ima dvoje vratnih odprtih: eno v pritličju in eno vrh stopnišča v prvem nadstropju. Poleg zadnjih je vidna kvadrifora, kot kaže enaka že opisani bifori na jugovzhodni fasadi.

V knjigi Giuseppa Caprina: »L'Istria nobilissima« najdemo piransko občinsko palačo upodobljeno v perorisbi (avtor G. De Franceschi). Od prejšnjega opisa ni izprememb, pač pa je tu dobro vidna povezava občine s staro loggio, katero pa je tedaj nadomestila že nova stavba kazine. Nadstropni hodnik, ki je gotovo moral že biti prenovljen, podpirajo trije polkrožni oboki z dvema vmesnima slopoma. Na sliki sta dva oboka že zapolnjena s steno, le tretji služi prostemu prehodu med trgom Poljskih in trgom Osrednjih vrat. Hodnik ima v prvem nadstropju poleg košarastega loka, ki služi vходу, še pet okenskih odprtih, na vrhu segmentno zaključenih. Okna so med seboj ločena po šestih iz zidne površine izstopajočih pilastrih. Streha hodnika je delno dvokapna in delno enokapna (zaradi novejših zadaj stoječe stavbe, na katero je ta del hodnika prislonjen) in krita s korci.

Če sedaj na kratko povzamemo vse, kar je iz ohranjenega slikovnega gradiva razvidno, vidimo naslednje: O podobi prvotne občinske stavbe iz konca XIII. stoletja nimamo zanesljivih podatkov. Na začetku XVI. stoletja je imela še cinaste nadzidke in ob levem jugovzhodnem vogalu mestni stolp, katerega so kasneje porušili. Zanesljivo vemo, kakšno je bilo njeno pročelje, orientirano proti mandraču ob koncu XVIII. sto-

Detajl slike Vettora Carpaccia iz leta 1519, kjer je na desni polovici slike viden del občinske palače z mestnim stolpom

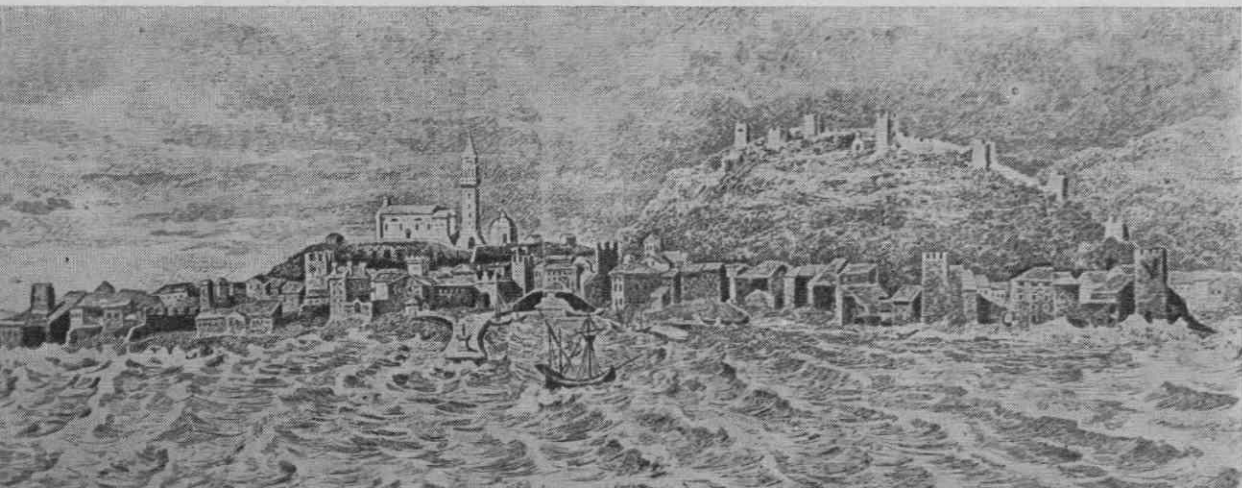
letja. V tem tristoletnem razdobju je doživela stavba številne prezidave in dopolnitve, kot to jasno kažejo posamezni arhitektonski detajli, pripadajoči raznim stilnim obdobjem. Vse te dokaze častitljive starosti je ohranila do svojega žalostnega konca, ko so jo občinski očetje, ki niso znali ceniti njene zgodovinske vrednosti, dali porušiti v letu 1877.

Fonticum — historiat in funkcija: Skoraj istočasno kot občinsko palačo so piranski oblastniki zgradili fonticum ali tržnico oz. skladišče žita in moko. O tej stavbi nam ohranjeni viri ne povedo mnogo. Kandler nam v »Fastih« poroča, da so začeli zidati fonticum leta 1301. Po vsej verjetnosti je bil zgrajen v romanskem slogu, a kasneje morda gotiziran. Vsekakor je bil razdeljen na najmanj dva velika prostora, od katerih je eden služil za žito, drugi za moko. Zgradba je stala v smeri severozahod - jugovzhod z daljšo stransko fasado, obrnjeno proti notranjemu pristanišču. Po obliki tlorisa, ki sta ga objavila v svojih delih Kandler in Morteani, sklepamo, da je bilo skladišče žita na jugovzhodni strani, kar bi funkcionalno ustrezalo, ker so večino žita uvozili po morskem poti in ga je bilo najprikladneje raztovoriti takoj pri vhodu v pristanišče in prepeljati skozi najbližja vrata v skladišče. Po istem tlorisu sklepamo, da je bilo skladišče za moko na severozahodni strani poslopja z vhodom s tedanjega ribiškega trga. Ta je bil bližji mestnemu obzidju, torej prikladnejši za kupca, malega človeka ali obrtnika, ki je moko potreboval pri svojem domačem ognjišču. Verjetno sta bili obe skladišči že konec XVI. stoletja združeni tako, da je bila vsaj delno odstranjena vmesna stena. Tedaj pa se v zgradbi pojavi še tretja ustanova — zastavljalnica (Mons pietatis, Monte di pietà), ki je s svojima pisarnama zavzela severovzhodni vogal. Zgradba fontika pa je morala biti že v zelo slabem stanju. Kmalu se namreč pojavi potreba po njeni restavraciji.

Zastavljalnica in fontik sta se restavracijskih del lotila ločeno. Najprej se je obnavljanja lotila zastavljalnica, hi si je v tridesetih letih XVII. stoletja uredila notranje stopnišče, vodeče iz pritličja v prvo nadstropje. Iz virov namreč izvemo, da so v pritličju shranjevali težke predmete iz železa, bakra in bronca, v prvem nadstropju pa dragocenosti iz srebra in zlata in drage kamne.¹⁴ Napisna plošča na severni fasadi sedanjega sodišča iz leta 1633 nam pove, da so sklenili popraviti zastavljalnico v času Giovannija Rainerja, kapitana v Rašporju in začasnega delegiranega sodnika za Istro. Toda dela niso bila tedaj opravljena. Viri nam povedo, da je bilo leta 1635 in 1636 več sej sveta, na katerih se je šele razpravljalo, kje in kako se naj dobi za popravila potreben denar.¹⁵ Več virov imamo o fontiku. To so razne »Terminazioni sistematiche« iz XVIII. stoletja, ki govorijo le o administrativni ureditvi skladišča in ne o hiši kot taki. O njej nam govori le napisna plošča, vzidana v severni fasadi sodišča, ki pravi, da je bil fonticum »spravljen v to elegantnejšo obliko« v času potestata Melchiorja Zena ter sindikov Pietra Caldana, Dominica Apollonia in Francesca del Senna. Ista plošča nam pove, da so poleg teh stala podobna vrata zastavljalnice, tem zelo sorodna in ki so jim služila za vzor.¹⁶ Sklepamo lahko torej, da je uprava zastavljalnice dala mestnim očetom pobudo, da so se lotili obnovitvenih del fontica. Kot omenjena plošča pove, so bila ta dela izvršena leta 1638. Vendar prav nič ne vemo, kakšno podobo je stavba tedaj imela. Prav gotovo so jo okusu časa primerljivo barokizirali in zato ne bo odveč, če poskušamo opisati ohranjena vrata fontica in zastavljalnice ter mestna vrata sv. Jurija, nastala približno v istem času, ki so danes prislonjena ob levo krilo poslopja sodišča.

Fonticum — ohranjeni arhitektonski detajli: Oboje vrat tako zastavljalnice kot fontika so vzidana v severni steni današnje pa-

Panorama Pirana iz XVII. stoletja po sliki neznanega slikarja, ki jo hrani piranska stolna cerkev

lače sodišča. Po obliki so skorajda povsem enaka, ker so, kot povedano, ena služila za vzor drugim.

Portal fontica je pravokotne oblike. Površina vratnih podbojev posnema gradnjo izmenjajočih se večjih in manjših kamnitih kvadrov. Na nadvratni prekladi je nameščenih pet baročnih grbov, od katerih je srednji večji od stranskih. Nad njimi pa je pravokotna kamnita plošča z napisom:

AEDS FRUMENTARIAS COMMUNITATIS AERE
A MAIORIBUS MCCCH EXTRUTAS PATRIE UTILIORI
BONO AC EVIDENTIORI FRUGI CONSULENTES
HANC IN ELEGANTIOREM FORMAM REDUCENDAS
LABORAVERE
ILLmus D. MELCHIOR ZENO POTESTAS
SP. DD. DOMINICUS APOLLONIO. PETRUS CALDANA.
FRANCISCUS A SENNO SINDI.
MDCXXXIIX QUARTO NONAS MAII
UNDE PRODIGIUM

AC AEDE MONTEM A FRUMENTO PIETATEM
HIC PARENTEM ILLIC MIRARE NATUM

(»Da so se žitnice, z občinskimi stroški od prednikov leta 1302 zgrajene, v to elegantnejšo obliko predelale, so se v skrbi za večjo korist domovine in zaradi večje preglednosti trudili: prosvetljeni g. Melchior Zeno, potestat — ugledni gg. Dominik Apolonio. Peter Caldana. Frančišek plemeniti Senno sindiki. — 1638 7. maja — od tod čudo: Po zgradbi zastavljalnice, ki je tej sorodna — po milosti žita občuduj tukaj nastalo.« — Opomba: Tvorec napisa očitno misli samo na vrata zastavljalnice, ki so stala poleg novo nastalih vrat fontika na severnem pročelju iste zgradbe. Zastavljalnica je namreč zavzemala samo del prostorov na severovzhodnem vogalu hiše).

Portal je na vrhu zaključen z zidnim vencom.

Opisa vrat zastavljalnice ali monte di pietà ne bomo ponavljali, sledi naj le nadvratni napis, ki se glasi:

CIVIUM UNIONI
QUORUM MODERATUM REGIMEN CARITATE
IN PROXIMUM
NITITUR ESSE FULCITUM, CUNCTOR AUCTIO
BONORUM
MONS PIETATIS ERGO SENATUS CONS.
AD SUBLEVANDAS PAUPUM NECESIT
RASPURCH. CAPoIUDee DELEGO ISTRIAE PROVISe
ILLmo AC EXLmo DD.
IOANNE RAINERIO
PRETOR ILLmo D. IOANNE BALBO
PRAESIDIBUS EGREGIIS VIRI PETRO CALDANA
ET IOANNE FUREGONO
ERECTUS A PARTU VIRGINIS ANNO MDCXXXIII
DIE XX DECEMBRIS

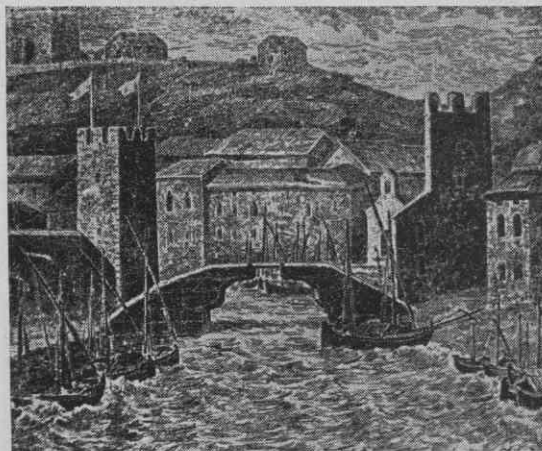
(»Zvezi meščanov, katerih umirjena oblast, ki temelji na ljubezni do bližnjega, z (razprodajo) vsega dražbenega imetja zastavljal-

nice, po nasvetu senata zaradi nujne pomoči revežem, (v času) kapitana iz Rašporja, deležiranega sodnika in načelnika za Istro, presvetlega in vzvišenega gospoda Ivana Raineria, presvetlega gospoda Ivana Balba, načelnika, (ter) upraviteljev Petra Caldana in Ivana Furegona zgrajen po porodu Device leta 1633 dne 20. decembra.« — Opomba: Rašpor, v virih večkrat tudi Raspurch, je bila beneška srednjeveška trdnjava v srednji Istri na meji z avstrijsko posestjo. Trdnjava je imela za načelnika beneškega kapitana, ki je bil od časa do časa tudi delegirani sodnik za Istro. Za Piran razen kratke dobe tudi stalen višji sodnik. Ostale osebe, razen Ivana Balba, so Pirančani in verjetno sindiki leta 1633. Ivan Balbo je Benečan, ki je bil tisto leto imenovan za načelnika, to je, sodnega pregledovalca za Istro)

Stavba sodišča, o kateri bo še govora, je bila že s tem namenom projektirana, da vključuje v svojo severno steno portala fontica in zastavljalnice, v jugozahodna pa nekdanja mestna vrata sv. Jurija. Pravokotna kamnita napisna plošča poroča naslednje:

D. O. M.
ANDREAE BALBI PRAET. NOMINE SUMMAM
FORTITUDINEM ANIMO RELI-
QUAS ADMIRARE VENERARE VIRTUTES EIUS STUDIUM
POST INSTAVRATAM
PORTUS MOLEM AERE PUBLICO HAC PERPETI
NOVAM ELEGANTIORI IN FORMEM VETUSTAM
RUENTEM REDIMIT PORTAM RECTORIS GENIO
COLLEGI DECRETO PATRIAE DECORE PRAEFUSIT
SOLERTIA PRUDENTIUM VIROBUM PETRONII
CALDANA E I. V. ET AEQUITUM IOANNIS PETRONII
AC DOMINICI PETRONII SPECTABILIS COMMUNITATIS
SYNDICORUM ANNO HUMANITATI VERBI
M. D. C. L. X. QUINTO CAL. IUNII.

(»Bogu najboljšemu in najvišjemu — V imenu pretorja Andreja Balba, občudujoč

Pogled na vhod notranjega pristanišča (XVII. stoletje)

njegovo največjo značajnost [in] časteč [njegove] ostale kreposti ter prizadevnosti po obnovi pomola v pristanišču, kar je premagal na javne stroške, je rešil stara ruševja se vrata v novo elegantnejšo obliko z bistroumnostjo voditelja; po odločbi kolegija na čast domovine je to naredila prizadevnost izkušenih mož Petronija Caldane, sodnika, ter vitezov Ivana Petronia in Dominika Petronia sindikov ugledne občine v letu učlovečenja besede 1660 5. junija.« — Opomba: Andrej Balbo, Benečan, v tem letu sodni pregledovalec Istre, je dal napraviti pomol in obnoviti mestna vrata sv. Jurija. Ostale osebe so Pirančani iz družine Petronio-Caldana in sicer sodnik iz veje Caldana iste družine, oba sindika pa iz veje Petronio)

Vrata so bila torej postavljena, oziroma v to obliko prenovljena leta 1660, zato tudi baročni stilni elementi v njihovi dekoraciji. Vratna odprtina je zgoraj polkrožno zaključena, ob straneh pa sta vidna iz zidu izstopajoča polkrožna stebra, katerih kapitela nosita profiliran zidni venec. Temu sledi zgoraj citirana napisna plošča, obdana od petero heraldičnih znakov. Med temi je zgoraj na desni spoznati piranski grb, drugi pa prav gotovo pripadajo odličnikom, ki jih

Detajl z beneško-gotske hiše na Tartinijevem trgu

omenja napis. To polje z grbi zaključuje trak zidnega venca, nad katerim je reliefno upodobljen krilati lev — simbol beneške republike. Uokvirjen je z dvema padajočima volutama. Vsa nadvratna dekoracija izzveni z motivom školjke med dvema ležečima volutama.

Loggia — (loza, lobia, lobium publicum, loggia) — historiat in funkcija: O loggi imamo še manj poročil kot o prejšnjih dveh stavbah. Prej omenjeni opisi nam povedo, da je bila loggia povezana z ene strani z občinsko palačo, z druge pa s cerkvijo sv. Jakoba, ki je stala na Poljskih vratih. To je razvidno iz risbe, ki jo je Caprin priobčil v knjigi *L'Istria nobilissima*, in o kateri pravi, da je bila narejena po predlogi iz XVII. stoletja. Načrt mesta, ki ga objavlja Caprin in po njem Morteani, nam daje za zidavo loggie letnico 1372. Primerjava med statuti iz leta 1358 in onimi iz leta 1384, nam to potrjuje, ker v prvih loggia še ni omenjena, v drugih pa se navaja kot urad cathaverov. To pomeni, da je bila loggia tretja javna zgradba, ki je nastala izven starega mestnega obzidja. Z glavno fasado je bila orientirana na Poljski trg nasproti glavni fasadi občinske palače.¹⁷

Vsi prej navedeni opisi občinske palače se strinjajo v tem, da so v loggi delili pravico. Kandler nam celo pove, da je bila sodna dvorana v prvem nadstropju nad arhivi. Ta Kandlerjeva pripomba nam dokazuje, da sodišče ni bilo edina funkcija loggie, ker govori o občinskih arhivih, kar pomeni, da je imela občina v pritličju loggie nekaj svojih uradov. Med temi so bili gotovo cathaveri, občinski pisar, morda tudi sodniki in drugi. Da je bilo v prvem nadstropju sodišče, nam potrjujejo viri iz XVI. in XVII. stoletja. Največ jih je iz leta 1578, ko je v Piranu županoval Andrea Venier, eden tistih potestatov, ki so si močno prizadevali, da bi popravili kritično stanje skladiščne in občinske blagajne ter pomirili notranje socialne boje. V tem svojem prizadevanju je naletel na tiste ljudi, ki so kot javni uradniki neodgovorno in namenoma praznili blagajno. Tako je nastala cela vrsta pisem, s katerimi poziva upnike, da poravnajo svoj dolg. Tako je n. pr. 28. avgusta 1578 pisal Pellegrinu Del Senno in Pietru Petroniu, 5. novembra pa Giovanniju de Apoloniju in drugim, 16. novembra Amerigu Apoloniju in drugim, naj se zglase v javni loggi, da poravnajo svoje dolge. V nasprotnem primeru so bili v loggi zaprti, dokler niso izpolnili svojih obveznosti. Znan je celo primer, ko so dolžnika izgnali z občinskega ozemlja, ker ni imel sredstev za plačilo.¹⁸ Te vire navajamo

zato, ker nam Kandlerjevo trditev potrjujejo. Iz vseh pa je razvidno tudi, da so bili v loggi zapori. Dozdevno nasprotje v virih, ki nam govore o zaporih v občini in teh v loggi, si razlagamo tako, da so bili v loggi zapori za plemstvo, na občini pa za meščane, kar se je dogajalo tudi po drugih mestih.

Verjetno je bila v loggi tudi dvorana, kjer so se shajali plemiči na razne pomenke. Zato ni slučaj, da je bila po porušenju loggie na istem mestu zgrajena kazina, ki je služila istemu namenu.

Kakšna je bila stavba loggie in kako se je v teku svojega štiristoletnega obstoja izpreminjala, nam za sedaj ni znano.

Ko so tako nastale izven starega mestnega obzidja omenjene tri javne zgradbe, so tudi meščani začeli zidati v tem predelu in tako je od začetka XIV. do srede XV. stoletja nastal mestni okraj, ki ga viri imenujejo Porta Campo.¹⁹ Imenuje se tako, ker je nastal v neposredni bližini Poljskih vrat ob severni obali notranjega pristanišča in ob ulici, ki vodi k stolni cerkvi. Šele v petdesetih letih XV. stoletja je dobil ta mestni predel svoje obzidje, katerega ostanki so se letnico 1452) in v Kožlovičevi ulici (prva Rašporska vrata). Od tedaj dalje se četrta Porta Campo vedno česče omenja.

Stavbe, ki zapirajo trg s severne strani, so, razen ene, vse izmenjale svoj prvoten videz. Na Tintorettovi sliki, ki jo je mojster izdelal sredi XVI. stoletja, je vidnih tudi nekaj stavb današnjega Tartinijevega trga. Tako cerkvica sv. Petra z odprtimi strešnimi linami za zvonove in dve meščanski hiši, od katerih ena je kasneje v baroku prezidana rojstna hiša Tartinija. Obe ti stavbi nosita pečat gotike (okna s trolistnimi šilastimi loki). Isto je razvidno iz slike XVII. stoletja, ki jo hrani stolna cerkev in ki poleg glavne figuralne skupine v spodnjem pasu prikazuje tedanjo podobo mesta. Iz navedenega lahko sklepamo, da so bile tudi vse druge stavbe na tej strani trga zgrajene v tem obdobju, t. j. v XIV. in XV. stol. Vendar je le majhna stavba na skrajni levi do danes ohranila svoj beneško-gotski stilni karakter, čeprav z delnimi izpremembami, ki so nastale ob prenavljanju njene notranjščine in prostorov v pritličju. Glavna fasada je orientirana na trg. Na tej je v prvem nadstropju ohranjena originalna gotska trifora, uokvirjena z beneško-gotskim zoborezom. V drugem nadstropju pa je dvojje izredno bogatih monofor, katerih podokenske police nosijo konzole v oblike levjih glav. Med obema oknomi je vzdignjena kamnita plošča s stoječim levom, ki drži med šapama napisni trak z besedami: »Lasa pur dir«, zaradi česar se je okoli te

stavbe spletla že marsikatera zgodbica. Na ščitu grba je vklesana črka B — iniciala prvih gospodarjev hiše, ki so bili iz družine Del Bello. Najlepši arhitektonski element fasade pa je plastično dekorirani vogalni balkon. Nanj se odpira dvojje vratnih odprtin, ki se stikata v pravem kotu ob robu stavbe. Vrata so zgoraj trolistno zaključena in ločena med seboj z močnim vogalnim stebrom, na katerem počiva po ena stran šilastega loka, drugo pa podpira iz zidu izstopajoč steber. Balkonsko ploščo nosijo tri bogato profilirane zidne konzole, ojačane s spodnje strani z levjimi glavami. Ograjo samo tvorijo vitki stebrički, od katerih ima vsak drugače oblikovan košarast kapitel. Na vrhnji plošči ograje so postavljene na sredini in ob vogalih plastično obdelane glave (vogalna levja s črko B). Oboje vratnih odprtin je uokvirjenih, enako kot že omenjena trifora z zoboreznim okvirom.

Po stilnih elementih datiramo stavbo v sredino XV. stoletja. Bila je že večkrat restavrirana, vendar so k sreči vse adaptacije, razen ene, posegle le v njeno notranjost. Tako prezidavo omenja n. pr. Tamaro Bartolomeo v svojih zapiskih iz leta 1901. Poroča, da je restavracijo tedaj opravil podjetnik Carlo Paco na stroške Starinoslovske direkcije. Pri tem ugotavlja, da je restav-

Detajl stebra za zastave z reliefno upodobljenim sv. Jurijem (1466)

racija dobro uspela, vendar ne pove, v kakšnem obsegu je bila izvršena.²⁰ Ohranjena fotografija, ki nam kaže podobo stavbe na začetku našega stoletja, nam priča, da so bili pritlični prostori, tedaj namenjeni kavarni, povsem neskladni z spomeniškim karakterjem stavbe. Verjetno je zato prišlo do ponovne restavracije pritličja pod italijansko upravo. Dela so bila izvršena po načrtih arh. Forlatija, kasnejšega ravnatelja zavoda »Soprintendenza antichità ed arte-Trieste«. Vhodna vrata in dvoje oken lokala je obdal s kamnitimi okviri, ki so okrašeni z motivom kite in zoborezom. S tem je bila dosežena večja harmonija arhitektonskih elementov.

O restavraciji na stavbi, ki je sedaj v teku, bo potrebno v prihodnosti obširnejše spregovoriti.

Sledeč razvoju tega mestnega predela, nam je omeniti na majhnem, nekaj stopnic vzvišenem trgu poleg cerkvice sv. Petra stojči renesančni vodnjak. Grajen je iz belega istrskega apnenca. Spodnji del je okrogel tambur, ki prehaja z ločnimi stranicami v kvadratno vrhno ploskev. Služil je za vodno preskrbo bližnjim hišam. Leta 1954 so ga zasuli, odstranili vrhnje železno ogrodje in zabetonirali zgornjo odprtino.

V vrsti fasad z nekdanjimi gotskimi stilnimi karakteristikami na severni strani notranjega pristanišča je bila sedanja Tartinijeva hiša, ki je nastala pred letom 1384, ker je kot »casa Pizzagrua« omenjena v tedanji redakciji mestnih statutov. Kot ugotovljeno, je na Tintorettovi sliki prikazana kot gotška. Med njo in sosedno hišo je opaziti ulico, ki je vodila proti severu. Prej omenjena slika XVII. stoletja nam priča, da je bila ulica zazidana, hiša pa v celoti barokizirana. Najdba baročnega portala v prostorih bivše ulice nam dokazuje, da je hiša doživela najmanj dve prezidavi. V prvi je vhod ostal v isti ulici, pri zadnji pa so ga prenesli v ulico sv. Petra. Takšna je ostala Tartinijeva hiša do leta 1846, ko so bratje Vatta, ki so jo podedovali po svoji sestri Lucietti Tartini, imetje Tartinijeve družine, vzdali v južno fasado kamnito napisno ploščo v spomin na velikega mojstra. Najnovejše spremembe na

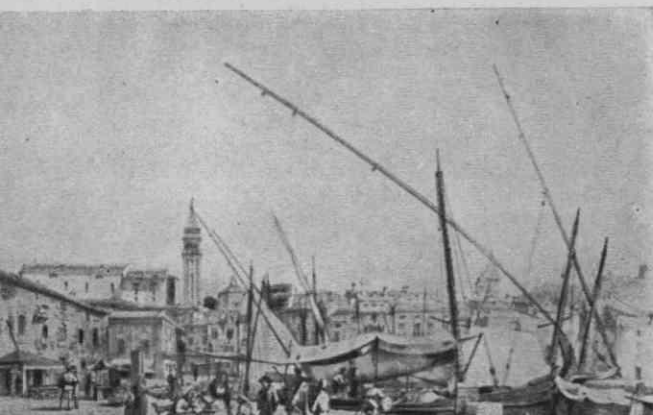
južni fasadi pa so se izvršile v letih 1954—55, ko je Primorska založba Lipa dala razširiti pritlični stranski četverkotni odprtini v polkrožna izložbena okna. Pri teh delih je bilo ugotovljeno, da je bila hiša brez temeljev, grajena neposredno na morskem nasipu.

Opisana hiša predstavlja dragocen kulturni spomenik, ker je bil tu rojen 8. aprila 1692 Giuseppe Tartini. Njegova rojstna soba v prvem nadstropju je še danes ohranjena.

Izrazitejši barok zastopa stavba, izstopajoča iz do sedaj omenjene linije hiš na vzhodni strani trga. Nedvomno je nastala še na srednjeveških temeljih, kar dokazujejo polkrožni oboki v pritličju, ki so nudili nekdanj, ko je bil trg še pristanišče, zavetje majhnim čolnom. Posebno lepa je njena čelna fasada z zatrepom, kovanim železnim ohranili pri sedanjem župnišču (plošča z balkonom in polkrožnim obokom fasade. Tudi za to stavbo je potreben še podrobnejši študij, pri katerem se bo treba opirati na izsledke, ki so se pokazali ob njeni zadnji restavraciji; ta pa je še v teku.

Tudi tej sosednje hiše so morale nastati na nekdanjih pristaniških lokih. Bile pa so delno v XIX., delno v XX. stoletju popolnoma prenovljene.

Pristanišče in trg: Notranje pristanišče v Piranu je imelo svojo funkcijo najkasneje že v srednjem veku. V statutih mesta iz leta 1307 je o pristanišču sicer ena sama neposredna uredba,²¹ ki prepoveduje meščanom odlaganje smeti, tropin, gnoja, kamenja itd. v pristanišče, na občinski trg okoli njega in na pomol. Ta uredba, ki je zapisana v prvih statutih beneške redakcije, nam daje možnost sklepati, da je bila vnesena tudi v statute iz leta 1274 in da je že prej veljalo, da je tako dejanje po veljavnih pravnih običajih prepovedano in kaznivo. Za vsak tak prekršek je moral kršilec plačati 40 soldov globe. Uredba, ki je bila vnesena tudi v vse kasnejše redakcije statutov, nam dokazuje veliko skrb oblasti za snago in uporabnost pristanišča. Kljub temu pa je bilo leta 1320 stanje pristanišča tako kritično, da je beneška vlada poslala v Piran tri inženirje zaradi izgradnje novega pomola. Zaradi pomanjkanja sredstev so se omejili na popravilo mandrača.²² Kljub prej omenjeni uredbi kaže, da prebivalstvo ni dovolj pazilo na snago v pristanišču, kajti leta 1488 je Veliki svet na predlog potestata Nikolaja Dolfija izglasoval nov zakon o snagi v pristanišču in tamkajšnje obale, v katerem prepoveduje

Pogled na piranski trg po Tischbeinu (1842)

puščati ali raztovarjati na obali drobno kamenje in pesek. Prav tako je bilo prepovedano odlagati gnoj in pesek *v pristanišču piranskega trga*. Nadalje je bilo prepovedano metati v pristanišče kamenje in druge smeti. Prav tako ni smel nihče imeti v pristanišču barke ali čolna, če so mu to prepovedali pristaniški uradniki.²³ Istočasno so bili izvoljeni štirje uradniki, ki so imeli nalogo paziti na obalo in pristanišče.²⁴

Mestni statuti nam nakazujejo tudi mejo tedanjega trga. Leta 1358 je bil tržni prostor razširjen iz prejšnjega trga Poljskih vrat na vse notranje pristanišče in obalo okoli njega. Že statuti iz leta 1358 imajo uredbo, po kateri je možno sklepati, da je trg obsegal tudi pristanišče. Statuti 1384 to uredbo povzemajo in vnašajo mejo trga s pristaniščem. V sedmem poglavju II. knjige te redakcije prepovedujejo mestni očetje zmerjanje v pristanišču in na občinskem trgu. *Tu smatrajo za občinski trg ves prostor od hiše pokoj. Preta de Preto* (po vsej verjetnosti sedanja psevdogotska hiša zunaj pristaniških obokov) *naravnost do hiše Lorenza Pizzagruie* (kasnejša Tartinijeva hiša) *in to do njenega zgornjega vogala, do poti, ki je vodila na Kolovoz* (sedanja ulica IX. Korpusa). *Od tu v ravni črti do zgornjega vogala občinske logge, tako, da je omenjena pot ostala izven trga. Od zgornjega vogala logge v ravni črti k spodnjemu, kjer je bil urad cathaverov. Od tu poleg logge in poleg lesenih stopnic do mestnega zidu in od tam do občine. Ob občinski fasadi, ki gleda na morje, do mesnice in občinskega pomola znotraj zidu. Od tu okoli pristanišča in preko kanala do prej omenjene hiše Nikolaja de Preto.*²⁵ Menda ni treba poudarjati, da vključuje uredba tudi vse sedanje parcele od psevdogotske do baročne hiše, saj je bilo tam še morje, medtem ko se izogne zahodnemu delu severne strani, ki očitno še ni bila zazidana. Pristaniški loki, ki smo jih že omenili, so tedaj že obstajali. Po drugi strani pa je iz omenjene razmejitve razvidno, da je bila mesnica ob fontiku, to je verjetno v podaljšku portika sv. Jurija, ki je vodil s trga na odprto morje, to je v poznejše zunanje pristanišče.

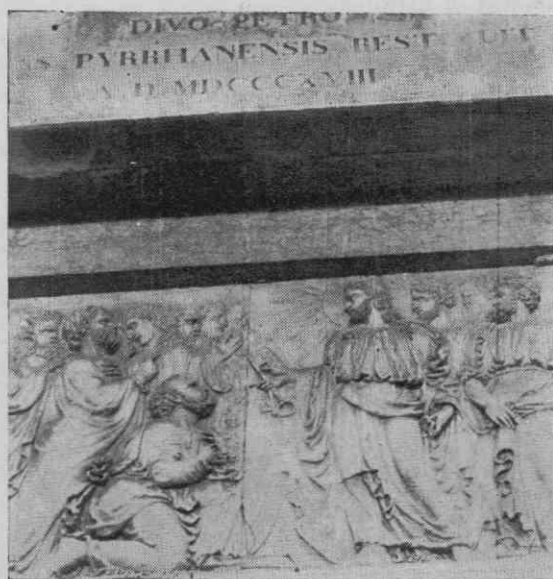
Toda vsi ti zakoni in uredbe niso mogli navaditi prebivalstva, da bi vzdrževalo snago v pristanišču in na trgu. V virih XVI. stoletja namreč večkrat srečamo notice, ki nam govore o tem, da ga je bilo treba očistiti. Tako n. pr. je 20. junija 1560 Mali svet sklenil, da je treba takoj očistiti malo pristanišče ali mandrač tega mesta, ker je skoraj poln umazanije.²⁶ Pristanišče so čistili po načinu tlake. Več virov nam pove, da so

oblastniki sklicali ljudi na pristaniško tlako. V pritožbi piranskih meščanov beneškemu delegiranemu sodniku, ki so jo predložili »populares« *Zuane Vidal, Giovanni Amoroso* itd., se pod točko 1. zahteva, da se naj s pristaniško tlako obremenijo tako bogati kot revni prebivalci mesta.²⁷ Ta pritožba je bila oddana 20. oktobra 1578. V razsodbi, ki je bila podpisana 25. februarja 1579, je delegirani sodnik pritožbo meščanov sprejel in naložil tlako vsem mestnim prebivalcem, tako revnim kot bogatim. V isti razsodbi je tudi predlagal, da se naj v bodoče vsa taka dela opravljajo na stroške občine, kar naj vsakokrat sklene Veliki svet, in da naj se sčasoma tlaka opusti.²⁸

Najbrže je ta ali neka podobna razsodba dala Velikemu svetu razlog, da je leta 1594 sprejel sklep, naj se nadzorniku obale poveča plača na 10 dukatov, s pogojem, da s svojim denarjem plača vso škodo na obali in v pristanišču v primeru, da ni prijavil povzročitelja.²⁹ Iz istega vzroka je nastal tudi zakon iz leta 1578.

Kljub vsem ukrepom oblasti o pristanišču to ni bilo vzdrževano in leta 1600 imamo sklep Velikega sveta, naj se v bodoče ne mečejo več na trg in v pristanišče ostanki malte in drugih odpadkov.³⁰

Preden nadaljujemo, naj se nekoliko ozremo na podobo pristanišča in trga. Do leta 1473 nimamo o tem nobenih podatkov. Leta 1473 pa je o Piranu pisal Marin Sanudo. S skopimi besedami nam pove, da je bil pomol na trgu. Bil pa je tako majhen, da so ob njem lahko pristajale samo barke. Pri

Dotajl cerkvice sv. Petra z nadvratnim reliefom (1818)

vhodu na trg sta bila dva stolpa, ki sta nedvomno spadala k obzidju iz leta 1452. Stebra sta stala drug nasproti drugemu na vsaki strani vhoda. Marin Sanudo pa govori tudi o zunanjem pristanišču, kjer so lahko pristajale večje ladje in galeje.³¹ Če upoštevamo še, da so vhod v malo pristanišče zapirali z železno verigo, bi to bilo vse, kar vemo o piranskem pristanišču do leta 1578. Na Tintorettovi sliki pa opazimo, da so vodila v mesto, in sicer na trg, ob levem pristaniškem stolpu mestna vrata sv. Jurija, da je bil ob desnem stolpu prizidek s štirimi cinami, skozi katerega so vodila v mesto druga, manjša vrata s polkrožnim lokom. Leta 1578 je bil zgrajen med obema stolpoma dvizni most, ki je po eni strani služil pešcem, po drugi strani pa barkam, ki so dobile dovoljenje, da se zatečejo v notranje pristanišče.³² Ta most je lepo viden na sliki XVII. stoletja, ki smo jo že večkrat omenili.

Leta 1466 so postavili na severno obalo pristanišča dva mogočna kamenita stebra. Na prvem je s čelne strani upodobljen sv. Jurij na konju, na desni stranici pa ima vklesan občinski grb s petelinjo ного. Pod reliefom sv. Jurija je napis:

NOSTRIS TUTA MANES PIRRANEA TELLUS

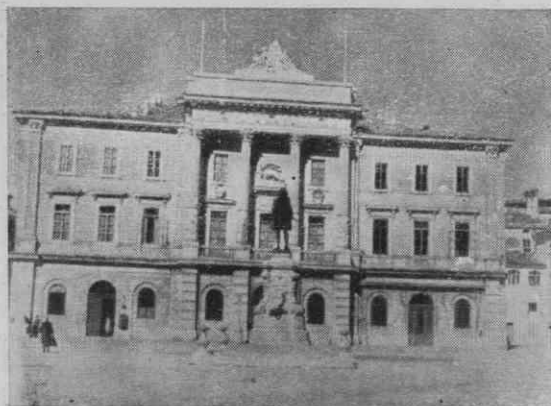
(»Po naših molitvah boš varna ostala, zemlja piranska«)

Na čelni stranici drugega stebra je upodobljen krilati lev sv. Marka, pod njim pa napis:

ALLIGER ECCE LEO TERAS MARE SIDERA CARPO

(»Glej krilatega leva, ki grabi ozemlja, morja in zvezde«)

Na desni stranici je grb potestata Ludovica Sagreda, ki je dal stebra postaviti. Nad njim je letnica 1466, pod njim pa napis:

Nova občinska palača in Tartinijev spomenik

SIGREDO LUDOVICE
DECUS TIBI TUTOR HONESTI

(»Tebi, Ludvik Sagredo, pošteni zaščitnik, v čast« — Opomba: Ludvik Sagredo je bil piranski potestat leta 1466).

Ob grbu so z gotskimi črkami vklesane inicialne omenjenega potestata. Na levi stranici drugega stebra so vklesane občinske dolžinske mere PER(tica), PAS(sus), BRAZ(za), MAZ(za) in STRO(ppa). Prve štiri so služile za tekstilije, poslednja pa za drva.³³ Obe zadnji stranici stebrov sta delno izdolbeni, tako da je bilo možno nanje pritrditi visoke drogove za zastave. Na prvem je visela bela zastava sv. Jurija, ki je bila obenem občinska zastava, na drugem pa zastava sv. Marka, oziroma beneška državna zastava.

Enajst let kasneje, t. j. leta 1477, so ob vznožje občinskega zunanjega stopnišča postavili občinske količinske mere. To je lep kamen nepravilne peterokotne oblike, ki ima na čelni stranici upodobljenega krilatega beneškega leva z odprto knjigo. Ob njem pa sta oba piranska grba. Letnica 1477 je vklesana na čelni stranici nad levom. V kamen so vklesane tri količinske mere: prva je piranska urna, ki je držala pet beneških veder, druga je verjetno beneško vedro, tretja pa je trenutno še popolnoma neznan. Tako količinske kot dolžinske mere so služile občinskim cenilcem za kontrolo mer v trgovinah.

Tak je bil piranski trg dolga stoletja. Kljub umazaniji lep in intimen, slikovit in poln življenja. Toda že XVIII. stoletje je prineslo spremembe. Tedaj sta bila namreč vsaj delno porušena stolpa ob vhodu v pristanišče. S tem je piranski trg izgubil dober del svoje slikovitosti. To se je zgodilo predvsem zaradi tega, ker je obzidje izgubilo svojo obrambno funkcijo. Že v XVII. stoletju opazamo, da so Pirančani naslanjali svoje nove hiše na staro mestno obzidje. Marsikje je bilo obzidje predrto in hiše so se začele pojavljati tudi izven njega. Za dokaz nam spet služi že večkrat omenjena slika iz stolnice. Seveda so pristaniški stolpi vzdržali dlje, toda XVIII. stoletje je obračunalo tudi z njimi.

V XVIII. stoletju je trg doživel še druge spremembe. Poleg že omenjene baročne hiše so bile na starih temeljih zgrajene tudi druge hiše posebno na vzhodni in jugovzhodni strani. Tedaj je bila porušena tudi stara loggia. Virov o tem sicer nimamo, nam pa to potrjuje Tischbeinova litografija, ki je nastala nekaj desetletij kasneje. Ta nam predstavlja mestni trg in pristanišče s številnimi slikoviti jadrnicami. V levem kotu trga je videti

novo zgrajeno stavbo, ki je bila najbrže tako imenovana kazina. Dvonadstropna stavba gleda z ožjo čelno fasado proti trgu. Ta je arhitektonsko najbolj oživiljena, zato le njen opis. Razdeljena je na tri horizontalne pasove. Spodnji, kjer je dvoje oken in vhod v kavarno, je z zidnim vencem deljen od nadstropnega pasu. Ta ima po vsej dolžini prvega nadstropja balkon, oprt na kamnitih konzolah. Nanj se odpira na vsaki strani po ena vratna odprtina, zgoraj zaključena s segmentnim čelom. Tem vratom ustrezajo okna vrhnjega nadstropja. To polje je deljeno tudi vertikalno s štirimi iz zidne površine izstopajočimi kaneliranimi pilastri, katerih kapiteli prehajajo v močan zidni venec nad okni vrhnjega nadstropja. Tako opisana stavba je nastala v prvih dveh desetletjih preteklega stoletja in v vencu stavb, ki obdajajo trg, zastopa slog klasicizma.

Nekako v istem času je spremenila svoje prvotno srednjeveško lice tudi mala arhitektura cerkvice sv. Petra. Prezidava je bila izvršena po načrtih znanega dunajskega arhitekta Pietra Nobila. O tej obnovi poroča napis, vklesan na fasadi:

DIVO PETRO
AS. PYRRHANENSIS RESTITUIT
A. D. MDCCCXVIII

(»Sv. Petru je vnema piranska vrnila v letu gospodovem 1818«)

Pod citiranim napisom je reliefna plošča, ki prikazuje izročitev ključev sv. Petru. Za avtorja tega reliefa je v nekih zapiskih imenovan Antonio Bosa.³⁴

Največje spremembe na piranskem trgu pa so se izvršile v XIX. stoletju. Poleg že omenjene obnove severne strani trga so bile obnovljene tudi na vzhodni in južni strani. Razen nekaterih so vse izgubile svoj prvotni stilni karakter. Najvažnejše spremembe pa so se izvršile na zahodni strani trga in na trgu samem.

Leta 1877 so porušili staro, častljivo občinsko palačo. Ta namerni vandalizem je povzročil tedanji potestat (zaradi neurejenega arhiva XIX. stoletja še ni mogoče z gotovostjo navesti njegovo ime; morda je bil Felice Gabrielli, verjetneje Pietro Vatta). Edini vir, ki ga je bilo mogoče dobiti o tej zadevi, je tiskani a nepodpisani govor omenjenega potestata ob otvoritvi nove občinske palače 27. julija 1879. Iz govora, ki je poln lepih besed in fraz, a skop s podatki, se da izluščiti, da je dal sicer s težkim srcem porušiti

staro občinsko palačo, da so 26. marca 1877 položili temeljni kamen, da je načrte za novo občinsko hišo napravil tržaški inženir Giovanni Righetti, ki je osebno vodil in nadzoroval dela od začetka do konca. Delo je trajalo nekaj več kot dve leti.³⁵ V atrij nove palače so vzdali stare količinske mere, nekaj grbov in napisno ploščo stare palače. Sedanja občinska stavba zavzema manjšo površino kot prvotna, ker so na njen račun razširili zelenjadni trg, nekaj let kasneje pa prislonili na zadnjo, to je, vzhodno fasado pokrito tržnico. Kljub temu je največja stavba na današnjem trgu. V njeni fasadi je čutiti vpliv avstro-ogrske prestolnice. Pročelje ima močno poudarjen srednji del, na katerem je osredotočena vsa bogata dekoracija. Nad polkrožno zaključenim portalom je v prvem nadstropju balkon z balustradno ograjo. Na tej stoje štirje mogočni stebri. Kapiteli teh nosijo nekaj timpanon, ki daje temu osrednjemu polju fasade glavni poudarek. Trikotni zaključek tega zatrepa tvorita dve alegorični ženski figuri, med njima pa je piranski mestni grb. V srednji osi pročelja palače je viden na konzolni plošči stoječ beneški lev z odprto knjigo kot spomin na staro občinsko hišo. Pod oknom vrhnjega nadstropja sta grba, ki verjetno pripadata dvema od nekdanjih potestatov Pirana.

Ko so mestni oblastniki obračunali s staro občinsko stavbo in si sezidali novo po tedanjem okusu, je prišel na vrsto tudi fonticum. Tega so že ob ustanovitvi okrajnega sodišča začeli uporabljati za sodne prostore in zapore. Zemljiška knjiga, kjer je bil najden ta podatek, nam še pove, da je bilo v isti stavbi tudi sodnikovo stanovanje. Severni del pa je še vedno zavzemala zastavljalnica. Hiša je tedaj vključevala stavbne parcele 604, 607 in 608.³⁶ Leta 1885/86 je nek G. Moso izdelal več načrtov za adaptacijo te stavbe. Toda med ohranjenimi ni bil izveden niti eden.³⁷ Mosu pa se imamo zahvaliti, da ima-

Pogled na del piranskega trga

mo danes vsaj približno predstavo, kakšen je bil konec XIX. stoletja ta del današnjega Tartinijevega trga. Na nekdanji fonticum so se z jugozahodne strani naslanjala vrata sv. Jurija, od koder je vodil na trg pokrit portik, ki se je ob jugovzhodnem vogalu stavbe obrnil proti severu. V tem portiku so bile še leta 1885 tri zelenjadne trgovine. Jugovzhodni vogal portika so predstavljali ostanki obzidnega pristaniškega stolpa, ob katerem je vodil most na nasprotno obalo mandrača.³⁸ Tedaj je verjetno obstajal samo še pritlični del stolpa.

Med leti 1886 in 1891 je bil portik oziroma prizidek porušen. Vsaj delno je bila porušena tudi stavba fontika. Delno na njenih temeljih, delno pa na novem prostoru je bila zgrajena sedanja sodna palača. Letnica na vhodnih vratih nam priča, da je bila dograjena leta 1891. To nam potrjuje tudi zemljiška knjiga, kjer so leta 1892 zapisali, da se ukineta stavbni parceli 604 in 607. Na stavbni parceli 608 pa je že stalo novo sodišče, katerega severni prostori so bili zopet namenjeni zastavljalnici; ta se je kasneje razvila v piransko banko.³⁹ Iz omenjenih Mosovih načrtov je razvidno, da je stavbo projektiral on. Najbrže pa je moral svoj zadnji načrt precej preurediti, kajti stavba ima več okenskih odprtini, kot jih je tam predvidel. Načrt je bil narejen tako, da je vključil baročna vrata zastavljalnice in fontica v severno, vrata sv. Jurija pa v jugozahodno fasado. Vsi trije elementi so torej ostali »in situ«. Današnja stavba sodnije je enonadstropno trokrilno poslopje. Njena glavna fasada je orientirana na trg. Tudi tu je čutiti vpliv Dunaja. Njeno pročelje je z arhitektonskimi elementi deljeno tako vertikalno kot horizontalno. Horizontalno delitev pritličja od nadstropja tvori močan profiliran zidni venec, ki poteka po vsej dolžini fasade. Vertikalno delitev pa tvorijo iz zidne površine izstopajoči pilastri, ki posnemajo jonski red. Vendar je ta vertikalna delitev izvedena le na sredi in ob straneh pročelja, tako da nastanejo na fasadi tri poudarjena in dve vmesni nepoudarjeni polji. V srednji osi stavbe je polkrožno zaključen portal z dvema močnima stebroma ob straneh. Njuna kapitela nosita zidni konzoli vrhnjega balustradnega balkona. Nad zaključnim zidnim vencem, ki poteka po vsej dolžini fasade, je nad srednjim poljem še balustradna ograja. Ob vznožju stavbe, na vsaki strani portala, je po ena kamnita klop, podprta s konzolami.

Občinska palača, sodna palača in druge popravljene in spremenjene hiše na piranskem trgu dokazujejo, kako malo pozornosti so polagale lokalne, z njimi vred pa tudi

avstrijske državne oblasti na bogato mestno preteklost. Tu smo imeli opravka z vandalizmi, ki so bili že v tistih časih obsojanja vredni. Toda te spremembe niso zadostovale. Lokalne politične oblasti so posegle tudi v značaj trga samega. Na kratko je treba navesti tudi podatke o teh posegih.

Do leta 1885 piranski trg ni imel posebne imena. Kot smo že videli, so ga imenovali na kratko »madrac« ali »občinski trg« ali »pristanišče piranskega trga«, še prej pa »trg pri Poljskih vratih«. Leta 1885 pa ga je potestat Pietro Vatta imenoval »Tartinijev trg« v spomin na skladatelja in violinista Giuseppa Tartinija. Pietro Vatta se je tudi prvi baval z mislijo, da bi dal zasuti staro pristanišče. To delo pa mu je preprečila smrt. Česar on ni mogel, je dovršil potestat dr. Domenico Fragiaco. Ta je dal najprej z dovoljenjem avstrijskih pomorskih oblasti podaljšati zunanji pomol. Delo je 4. maja 1893 začel in pa konec septembra 1894 dovršil podjetnik Pietro Petronio pod nadzorstvom vladnih inženirjev. Novi del pomola je dolg 90 m.⁴⁰ Sicer so na novem pomolu delali Avstrijci že leta 1801, kot je razvidno iz tedanjega proračuna. Kakšen pa je bil obseg tedanjih del, ni mogoče dognati.⁴¹

Medtem ko so gradili nov pomol, so seveda spremenili staro zunanje pristanišče, ki so ga v ljudskem jeziku imenovali »magnarola«, v pristanišče za majhne čolne, s tem da so zgradili ob njegovem ustju dve pregradi, t. j. dva majhna pomola.⁴² Istočasno pa so sklepali tudi o usodi starega notranjega pristanišča — mandrača. Dne 11. maja 1894. leta so porušili dvizni most po 316 letih njegovega obstoja.⁴³ Po poročilih, ki nam jih v svojih zapiskih daje kronist Bartolomeo Tamaro, je mandrač v zadnjih časih postal pravcato smrdljivo jezero. Poznal se mu je pomanjkanje nege in slabo vzdrževanje, kljub stalni skrbi oblastnih organov, da bi ga ohranili. Saj je tudi razumljivo. Ko so ribiči pripeljali svoj plen v pristanišče, so ga najprej tu očistili in odvrgli v morje vso nepotrebno navlako. Tako se je počasi polnil ta lepi zalivček s smrdljivimi ribiškimi odpadki. Po drugi strani so južni vetrovi nanašali pesek in drobno kamenje ob vhod, kjer se je nabiralo in otežkočalo naravno čiščenje. Ne glede na to, da bi se mogel s temeljitim čiščenjem ali s korenito sanacijo spraviti mandrač v popoln red, je dr. Domenico Fragiaco na nekaterih sejah občinskega sveta podal predlog, ki ga je izdelal že pokojni potestat Pietro Vatta, da se notranje pristanišče zasuje. Dejstvo, da je moral ta predlog večkrat podati, priča, da so se občinski svetniki temu upirali. Sicer

ni znano, iz katerih razlogov, vendar je bil tak odpor pozitiven. Končno pa je Fragiacomu uspel z neprestanim ponavljanjem, da bo mesto na ta način dobilo trg, ki ga tedaj še ni imelo (iz Tamarovih zapiskov je razumljivo, da Fragiacomu ni smatral tedanjega trga s pristaniščem za trg v pravem pomenu besede). Potestat je dela izročil že omenjenemu podjetniku Pietru Petroniju. Da bi dobila za zasutje potreben material, je občina kupila del griča Mogorona. Delo so začeli 9. februarja in dovršili 2. junija 1894. S konjskimi in oslovskimi vpregami so v malo pristanišče zvozili 6000 voz materiala. S tem se je trg povečal za 6840 m². Tako je Piran zgubil eno svojih največjih privlačnosti, ki bi lahko ostala, če bi bil mandrač redno vzdrževan, pridobil pa je na uporabljenem prostoru.⁴⁴

10. aprila 1895 so prenesli prej omenjene stebre za zastave ob vhod na trg. To sicer ni bilo potrebno, smatrali pa so, da jih mora obiskovalec zagledati koj, ko pride na trg.⁴⁵

Dne 8. aprila 1892 je poteklo dve sto let od Tartinijevega rojstva. Za to priložnost so piranski občinski oblastniki hoteli postaviti mojstru spomenik. Občinski možje so povabili razne umetnike, naj z vso naglico pošljejo svoje načrte. Prav za to določeni odbor je izbral delo benečanskega kiparja Antonija Dal Zotta. Tržaškemu kamnoseku Antoniju Tamburliniju, rojenemu Pirančanu, so zapuili delo na podstavku. Vendar ni šlo vse po predvideni poti. Podstavek je bil sicer gotov, spomenik pa ne. Skoraj pet let je bilo treba čakati, da ga je mojster dovršil in pripeljal v Piran. Obstoji več pisem Antonija Dal Zotta, kjer se opravičuje, zakaj ni mogel dovršiti dela.^{45a} Spomenik, ki je bil vlit v umetnostni livarni Munareti v Benetkah, je končno prispel v Piran v noči 15. junija leta 1896.⁴⁶ Dne 2. avgusta istega leta pa je bil svečano odkrit.

Na štiri metre visokem podstavku, čigar vogale krasi motiv dvojnih volut, stoji bronasti kip velikega violinista v nadnaravni velikosti (2,40 m). Mojster je rahlo sklonjen naprej, z lokom v desnici, z levico pa za hrbtom drži violino. Upodobljen je torej v trenutku, preden mu bo lok zdrsel po napetih strunah godala. Na podstavku je čitati:

A GIUSEPPE TARTINI L'ISTRIA MDCCCXCVI

(»Istra Giuseppu Tartiniju 1896«)

pod njim pa je v bronu upodobljena knjiga, notni listi in listnata vejica. Ves monument obdaja ograja iz kovanega železa, ki je bila med vojno odstranjena, leta 1952 pa na novo postavljena. Pred spomenikom, ki stoji na

tako dominantnem mestu trga, se ustavi vsakdo, ki prvič obiše Piran.

Kot zadnja je nastala na skrajnem južnem vogalu trga psevdogotska stavba, grajena v prvih desetletjih našega stoletja. Omeniti jo je zato, ker je bil tedaj porušen zadnji polkrožni obok v vrsti pristaniških lokov.

Tako smo zaključili opis večstoletnega razvoja piranskega trga oziroma pristanišča samega, ter venca stavb, ki ga obdaja. Skušali smo, kolikor je bilo to iz ohranjenih virov in skopih literarnih zapiskov možno, osvetliti preteklost sedaj osrednjega predela mesta na naši slovenski obali. Ohranitev njegove karakteristične urbanistične zasnove, kakor tudi individualnih spomenikov je dolžnost našega časa.

Tu zbrani podatki naj bi služili obširnejši spomeniški problematiki Pirana, ki postaja iz dneva v dan bolj aktualna.

OPOMBE

1. Antonio Alisi: Chiese, conventi e confraternite di Pirano. Rokopis 1937. str. 45. — 2. Glej: Vodič po Piranu in okolici. Sestavila Breda Kovič in Miroslav Pahor. Tipkopis 1979. — 3. Istotam. — 4. Camillo de Franceschi: Chartularium Piranense. Vol. I. Parenzo 1924, str. XXXI.—XXXII. In prej omenjeni Vodič po Piranu. — 5. Statuta Communitatis Pirani. Rokopis 1507. Liber I. — 6. Kandler Pietro: L'Istria. Anno V. 1850. str. 20. — 7. Registro pagamenti di operai per la prima opera di Palazzo comunale 1291 (rokopis 1291). Mestni arhiv Piran. — 8. Dokumenta ad Forumjulii, Istriam et Goritiam spectantia. V: Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria. Vol. X. Parenzo 1895. str. 252. — 9. Documenta ad Forumjulii etc. V: Atti e memorie... Vol. XI. str. 16. — 10. Nekatere teh plošč so bile najdene v sedanjih prostorih pokrite tržnice. Sedaj so vzdane v lapidariju Mestnega muzeja. Ena je iz l. 1878, vzdana v veži občinske palače. Mnenja smo, da so bile nekatere izgubljene. Naj tu navedemo, da je ostalo le nekaj grbov, ki so bili nekoč na občinski zgradbi. Kam so šli ostali, je doslej neznano. Ni izključeno, da so jih leta 1910 posodili za razstavo v Kopru in so tam ostali. — 11. Pietro Kandler: L'Istria. Anno VII. str. 74—75. — 12. Giuseppe Caprin: L'Istria nobilissima I. Trieste 1905. str. 203 in nasl. — 13. Luigi Morteani: Pirano per Venezia. Trieste 1906. str. 7 in nasl. — 14. Libro della cancellaria del sacro Monte di Pietà nella terra di Pirano (1635). Zapisnik na strani 50, 51 in 54 tengo. — 15. Istotam zapisnik na strani 23 in 24. — 16. Napisna plošča na severni fasadi sodne palače nad sedanjim vhodom na sedež Občinskega komiteja ZKS. — 17. G. Caprin: O. c. Vol. I. str. 205. — 18. Dissidi cittadini. St. V. D. 1677. str. 57—59, 61—62, 65, 73—76, 206. — 19. Glej uvode k dokumentom, ki jih vsebujejo Vicedomske knjige od l. 1529 naprej. Tedaj se pojavljajo dokumenti, napisani v tem okraju. Predvsem pridejo v poštev knjige XIV. in XV. stoletja. Mestni arhiv Piran. — 20. Tamaro Bartolomeo: Notizie patrie. Rokopis 1901. str. 4. Mestni muzej Piran. — 21. Statuta communitatis Pirani. Rokopis 1507. Vol. IX. Cap. XLIII. Dalje glej še: Volumen statutorum Communitatis Pirani. Venetiis 1606. L. IX. Cap. XII. str. 126. In vse ostale redakcije piranskih statotov. Vse v Mestnem arhivu v Piranu. — 22. G. Caprin: o. c. str. 151. — 23. Liber Correctionum Novum Legum etc. Venetiis 1606. Priv. k: Volumen statutorum communitatis Pirani. Venetiis 1606. str. 17—18. — 24. Istotam. — 25. Volumen statutorum Communitatis Pirani. Venetiis 1606. Liber II. str. 57. — 26. Note popolari N. VI. 1578. str. 171. Rokopis. Mestni arhiv Piran. — 27. Repertorium rerum notabilium spectabilis Communitatis Pirani, quae in Vicedominaria eiusdem Communitatis servantur; per me Nicolaum Petronium Q. Domini Jochannis Vicedominum summariata et in Ordinem alphabeti inventariata... Rokopis XVII in XVIII st. Mestni arhiv Piran. str. 17. — 28. Istotam str. 16. — 29. Liber correctionum, Novum legum etc. Cap. LXXXVI. str. 69. — 30. Repertorium rerum notabilium etc. str. 43. — 31. Marin Sanudo: Diarii. Glej leto 1475. Citirano po G. Capriau L'Istria nobilissima I. str. 132. — 33. Caprin: o. c. str. 259. — 34. Antonio Alisi: Chiese, conventi e confraternite di Pirano. — 35. Discorso inaugurale tenuto dal podestà di Pirano li 27 luglio 1879. Tiskani letak. Mestni muzej Piran. —

36. Zemljiška knjiga katastrske občine Piran. Zvezek 39. Vložek 2906, str. 415. — 37. Mapa načrtov sodne palače v Piranu. Sodni arhiv Piran. V omenjeni mapi je 46 načrtov, ki podajajo stanje prostorov pred porušitvijo, predloge razporeditve prostorov nove palače in pa predloge za fasado. Zadnji predlog fasade, ki ga vsebuje mapa, se nekoliko razlikuje od sedanje fasade. Po tem sklepamo, da je moral projektant izdelati vsaj še en načrt, ki pa ga nismo mogli najti. — 38. Istotam: načrt št. 1. 1885. — 39. Zemljiška

knjiga katastrske občine Piran. Knjiga 39. Vložek 2906, str. 416—417. Sodni arhiv Piran. — Tamaro Bartolomeo: Notizie patrie. Rokopis. Mestni muzej Piran. Knjiga III, str. 33. — 41. Glej proračun za gradnjo pomola v Avstrijskem arhivu v Piranu za leto 1801. — 42. Tamaro Bartolomeo: Notizie patrie. Knjiga III, str. 33. — 43. Istotam str. 45. — 44. Istotam, str. 18. — 45. Istotam, str. 87. — 45.a Glej pisma A. Dal Zotta v Muzeju. — 46. Istotam. Knjiga IV, str. 26 do 51. — 47. Istotam, str. 52.

ORGANIZACIJA GORE IN GORSKE BUKVE

DR. FRANCE GORSIČ

Sporočilo poznega srednjega veka pravi, da imajo prebivalci vzhodnega slovenskega ozemlja vinograde le na sončnih pobočjih in da povezujejo trte na kole po rimskem načinu. To vzbuja domnevo, da izvira kolektivna organizacija vinogradnikov v teh krajih iz časa, ko so zasadili trte rimski vojaški kolonisti, od katerih je izročilo prešlo preko Vzhodnih Gotov in Langobardov na Slovence, ko so se naselili po teh vinskih gorah. Gorskopravno imenoslovje Slovencev podpira to domnevo toliko, da se je stvarno gospodarska organizacija gore zdavnaj zvarila z družbeno organizacijo gorščine v imenslovno istoznačje. Kljub temu, da sta pravna termina gora in gorščina ohranila do današnjega dne vsak svoj pomen, gorščina kot oznamenilo skupnosti sogornikov, gora kot označba strnjene vinogradske krajine, izhaja soznačnost termina gorščina z inačico goro še iz starodavnosti. Če upoštevamo, da je gorska skupnost listinsko izpričana za srednji vek že v začetku njegove druge polovice, tedaj je upravičen sklep, da sega ta metonimija, ki je pojav zgodnje razvojne dobe, daleč nazaj v zgodnji srednji vek.

Nemcem pa je sploh manjkal izraz za pojem skupnosti sogornikov ne le v času, ko so se med Slovenci naselili, temveč se tudi kasneje niso nikoli trudili, da bi za ta pojem našli ali ustvarili poseben pravni termin. Zadoščal jim je njihov izraz perkrecht, ki so ga s seboj prinesli iz starega kraja in ki jim je oznamenal pravo gospodarja fevda na vinogradsko zemljo. Zdaj so izraz perkrecht enostavno prenesli na skupnosti, na katere so naleteli v vinskih gorah, ker so nanje gledali zgolj s svojega gospodarskega stališča. Poseben naziv za kolektivni pojem jim ni bil niti zaželen, ker se ustanova te vrste nikakor ni prilegala fevdalnemu individualizmu. Niti na misel jim ni prišlo, da bi pravno in službeno potrdili tujo pravno ustanovo, ki se je upirala njihovem pravnemu občutju. Zaman iščemo v virih prevod besede gorščina — e. ž. kot oznamenila gorskih interesnih skupnosti. Da je to slovensko

ime gorske občine prastaro ime, potrjuje dejstvo, da so s terminom gorniki mn. imenovali člane prvotne lastniške skupnosti v vinskih gorah, ki se je bila pač v rodovnem sestavu preobrazila iz romansko-keltskega lika v lik, ki je ustrezal slovenskemu občinskemu pojmovanju. Fevdalcem je bilo že ob njihovem prihodu jasno, da je obdelovalce vaše gore združila v kolektiv skupna korist in da bo s to skupnostjo v bodoče povezana tudi korist gosposčine, ali pa koristi od vinskih gora sploh nobenih ne bo. Ko so to spoznali, se niso podvzivali gorščin zatirati, temveč so si prizadevali, da jih sebi na tak način podrede, da bo ostala korist še nadalje, pa najsi je fevdalni red likvidiral rod, bratstvo in vas in njih notranjo ustrojenost. Pravni konflikt, ki je nastal v trenutku, ko se je gorski gospod vključil v to pravno ustanovo, se sploh ni dal rešiti; zato so fevdalci ubrali tisto znano pot, da so gorske skupnosti molče trpeli kot ustanove, ki so zunaj fevdalnega pravnega reda — zato izvzetje gorščine iz gospodovalnega imperija —, toda pazili so najskrbneje, da se to dejansko stanje nikoli ni legaliziralo s postavljenimi normami. O recepciji gorskega pravnega prava kot celote niso dovolili niti govoriti, temveč so — a še to neradi — dopuščali nepovezano kodificiranje samo takih posameznih pravil, katerih ureditvi se pri najboljši volji niso mogli izogniti zavoljo praktičnih potreb. Podobnih problemov zamolčanega prava najdemo v zgodovini kasnega srednjega in zgodnjega novega veka še več. Imamo primer iz zgodovine stanov, kjer četrti stan tržanov in meščanov dolgo vrsto let ni bil pravno priznan, čeprav so ga gospodujoči stanovi prelatov, gospode in plemstva dejansko upoštevali, kadar se jim je zdela pomoč četrtega stanu koristna za dosego nekega njihovega političnega cilja. Ko so bile gorske skupnosti podložnih kmetov via facti pripuščene, so jih gospodovalci morali odeti s plaščem zvestnega načela poštenja in ljubezni (Treu und Glauben), s katerim je bil prešinjen ves fevdalni pravni red. Tudi gorščina je postala